

Piotr Łuczkiwicz

Keramik der Przeworsk-Kultur in Ostpolen: Referenzpunkt Sobieszyn, Kr. Ryki, Wojw. Lublin

Ceramika kultury przeworskiej we wschodniej Polsce: przykład osady w Sobieszynie, pow. Ryki, woj. lubelskie

Zusammenfassung

Die Siedlung von Sobieszyn (Fdst. 14) wurde auf einer Fläche von 2300 Quadratmetern mit zahlreichen Pfostenlöchern, Speicher- und Abfallgruben, Kohlenmeilern, Grubenhäusern, Renn- und Töpferöfen aufgedeckt. Sie gehört zu einer Siedlungskammer der Przeworsk-Kultur am Unterlauf des Flusses Wieprz, die sich in der Stufe A₂ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit etablierte und in der Stufe B2/C1 bis C1a der römischen Kaiserzeit aufgelassen wurde. Die Grabungen haben eine beträchtliche Menge an keramischem Fundstoff geliefert; mehr als zwei Drittel der insgesamt 37 000 Scherben gehört in die jüngere vorrömische Eisenzeit. Von den Fremdformen sind vor allem einzigartige keramische Nachahmungen eines Schöpfers (*Simpulum*) zu nennen, ferner zumindest vier Tonlöffel sowie einige Gefäße, die Affinitäten mit dem nördlichen Jastorf-Kreis, aber auch mit der Poienęsti-Lukaševka-Kultur aufweisen.

Keywords: Siedlung; Keramik; jüngere vorrömische Eisenzeit; Przeworsk-Kultur.

Podsumowanie

Osada w Sobieszynie (stan. 14), na której przebadano dotychczas powierzchnię 2300 m², odkrywając liczne doły postłupowe, jamy odpadowe i zasobowe, mielerze, półziemianki, piece ceramiczne i do wytopu żelaza, należy do skupiska osadniczego kultury przeworskiej nad dolnym Wieprzem, funkcjonującego do fazy A₂ młodszego okresu przedrzymskiego po fazę B2/C1 – C1a okresu rzymskiego. W trakcie badań pozyskano olbrzymią ilość materiałów; ponad 2/3 spośród ogółem 37 000 fragmentów ceramiki można datować na młodszy okres przedrzymski. Wśród rzadkich znalezisk na szczególną uwagę zasługują gliniane naśladownictwa *simpulum*, fragmenty przynajmniej czterech łyżek glinianych oraz grupa naczyń nawiązujących wyraźnie do ceramiki z północnych peryferii kręgu jastorfskiego, ale też i do materiałów kultury Poienęsti-Lukaševka.

Keywords: Osada; ceramika; młodszy okres przedrzymski; kultura przeworska.

Systematische archäologische Untersuchungen finden im Bereich einer Siedlung der Przeworsk-Kultur bei Sobieszyn, Kr. Ryki (Fdst. 14) seit 1998 statt.¹ Die Siedlung befindet sich ungefähr 60 km nördlich von Lublin, am Rand des breiten Tales des Flusses Wieprz (Eber), einige Kilometer von seiner Mündung in die Weichsel entfernt (Abb. 1). Die Fundstelle erstreckt sich auf einem sanften Hang (Abb. 2), der sich von Westen nach Osten leicht neigt und bis zu einem kleinen Bach namens Świnka (Schweinchen) reicht. Im Süden und Osten wird sie von zahlreichen künstlichen Karpfenteichen flankiert. Die südwestliche Grenze bestimmt eine Erhöhung mit einem zur Siedlung gehörenden, leider vollständig zerstörten Gräberfeld (Fdst. 1). Zum gesamten Besiedlungskomplex am Unterlauf der Wieprz gehören weitere Siedlungen und Gräberfelder in Drążgów, Masów, Brzeście und Tarkawica.² Die Besiedlung begann hier in der Stufe A₂ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und dauerte ohne Unterbrechung bis zur Stufe B₂/C₁ – C_{1a} der Römischen Kaiserzeit. Der Zusammenbruch der Besiedlungsstrukturen erfolgte im Zuge der Verlagerung der Wielbark-Kultur nach Südosten.³

Die Größe der Siedlung beträgt mehr als 3,5 ha, wovon bisher eine Fläche von gerade einmal 2300 m² (Abb. 3) mit 94 Befunden (Pfostenlöcher, Speicher- und Abfallgruben, ein Kohlenmeiler, Rennöfen, ein Töpferofen und Grubenhäuser) aufgedeckt wurde (Tab. 1). Die Grabungsergebnisse zeigen grob eine Aufteilung der Fundstelle in zwei Zonen: Eine Wohn- und eine Wirtschaftszone. In der Wirtschaftszone, die im östlichen Teil der Fundstelle in der Nähe des Baches liegt, fanden sich Rennöfen zur Eisengewinnung (Objekte 2, 12, 14 u. 16), die eine außerordentliche Menge von der Schlacke bargen, ein Holzkohlenmeiler und mehrere Abfallgruben. Die geborgene Keramik datiert überwiegend in die jüngere vorrömische Eisenzeit, vor allem Stufe A₂ (≈ Lt D1).

Als Wohnbauten wurden in Sobieszyn Grubenhäuser bevorzugt, was in der Przeworsk-Kultur sowohl für die vorrömische als auch für die kaiserzeitliche Pha-

Wykopaliska na osadzie kultury przeworskiej w Sobieszynie (stan. 14), pow. Ryki, woj. lubelskie, prowadzone są – z przerwami – od 1998 r.¹ Opisywana osada znajduje się około 60 km na północ od Lublina, w strefie krawędziowej północnej strony pradoliny Wieprza, kilka kilometrów od jego ujścia do Wisły (ryc. 1). Stanowisko rozciąga się na łagodnym stoku, lekko podnoszącym się ku zachodowi i opadającemu na wschód w kierunku rzeczki Świnki (ryc. 2). Od południa i wschodu otoczone jest licznymi sztucznymi stawami hodowlanymi. Granicę północno-zachodnią wyznacza łagodnie wzniesienie, na którym znajduje się przynależne od osady, zupełnie już zniszczone cmentarzysko (stan. 1). Cały ten kompleks osadniczy, wraz położonym kilka kilometrów dalej, nad samym Wieprzem, zespołem osad i cmentarzysk w Drążgowie, jak również nieodległymi stanowiskami w Masowie, Brześćcach i Tarkawicy, określany jest w literaturze mianem „provincji nadwieprzańskiej” kultury przeworskiej.² Wykryła się ona w fazie A₂ młodszego okresu przedrzymskiego i funkcjonowała aż po fazę B₂/C₁ – C_{1a} okresu rzymskiego. Jej kres – tak jak i całego osadnictwa kultury przeworskiej na Lubelszczyźnie – związany jest z postępującą od północy ekspansją ludności kultury wielbarskiej.³

Wielkość osady można szacować (na podstawie rozprzestrzenienia materiałów na powierzchni) na przynajmniej 3,5 ha, strefą badań objęto dotychczas obszar zaledwie 23 arów (ryc. 3), na którym zlokalizowano 94 obiekty nieruchome (tab. 1: dołki postępowe, jamy odpadkowe i zasobowe, mielerz, piec do wytopu żelaza, piec garncarski, półziemianki mieszkalne). Wyniki badań wykazują jednoznacznie podział osady na dwie strefy („mieszkalną” i „gospodarczą”), oddzielone od siebie kilkunastometrowym pasem w zasadzie pozbawionym reliktyw zabudowy. W strefie „gospodarczej” rozciągającej się w wschodniej części osady, w pobliżu cieku wodnego (rzeczki Świnki), występowały przede wszystkim piec do wytopu żelaza (obiekty 2, 12, 14, 16) które dostarczyły olbrzymich ilości szlaki żelaznej. Uchwycono tam także jeden mielerz oraz liczne jamy o charakterze gospodarczym. Licznie występująca ceramika, zarówno

1 Łuczkiwicz 1999; Łuczkiwicz 2000; Łuczkiwicz 2002; Łuczkiwicz 2005; Łuczkiwicz 2008; Łuczkiwicz 2010.

2 Drążgów: Kokowski 1991, 25–45 (mit älterer Lit.). Masów: Gurba 1958; Die Wandalen, 443–446 Nr. 106–115. Brzeście: Gajewski 1999. Tarkawica: Juściński 2003; Juściński 2008. Siehe auch Kokowski 1999.

3 Andrzejowski 1989, 104–105, 118–119; Kokowski 1991, 171–172, 186–187; Kokowski 2009, 185–187.

1 Łuczkiwicz 1999; Łuczkiwicz 2000; Łuczkiwicz 2002; Łuczkiwicz 2005; Łuczkiwicz 2008; Łuczkiwicz 2010.

2 Drążgów: Kokowski 1991, 25–45 (tam starsza lit.). Masów: Gurba 1958; Die Wandalen, 443–446 nr 106–115. Brzeście: Gajewski 1999. Tarkawica: Juściński 2003; Juściński 2008. Patrz też Kokowski 1999.

3 Andrzejowski 1989, 104–105, 118–119; Kokowski 1991, 171–172, 186–187; Kokowski 2009, 185–187.

Abb. 1 Sobieszyn, Fdst. 14. Lage der Fundstelle.

Ryc. 1 Sobieszyn, stan. 14. Lokalizacja stanowiska.

se üblich ist.⁴ Insgesamt gibt es bisher 7 Grubenhäuser (Tab. 1), die alle eine annähernd rechteckige Grundform aufweisen (Abb. 4). Der Boden war tief ausgehoben und reichte bis zu 1,5 m unter die Humusoberkante. Aus dem Längen- und Breitenmaßen lässt sich eine Fläche von 20 bis 30 m² rekonstruieren, was mit der durchschnittlichen Größe vorrömischer und kaiserzeitlicher Wohnbauten der Przeworsk-Kultur übereinstimmt.⁵ Die Grubenhäuser wurden gewöhnlich in der Vierpfosten- bzw. Eckpfosten-Konstruktion gebaut, die Pfostenlöcher sind aber im anstehenden Boden nicht immer auffindbar. Dies lässt auch an eine leichte Konstruktion (Flechtwerk?) der Wände denken. Im Innern des Hauses war manchmal ein Herd- bzw. eine Feuerstelle – durch eine sorgfältige Steinpflasterung sowie Asche und Kohlereste erkennbar – erhalten. Fast in jedem Gebäude befand sich ursprünglich ein Webstuhl, worauf zahlreiche Spinnwirtel und große Webgewichte hinweisen (Abb. 5).

In Sobieszyn fehlen nach dem bisherigen Forschungsstand Zäune und andere Befunde, die eine Innengliederung der Siedlung in ihren verschiedenen Stufen erken-

z der Objekte wie auch der kulturellen Schicht, die sich über das gesamte Gelände erstreckt, in der überwiegenden Mehrheit zeigt Merkmale charakteristisch für die Phase A₂ des jüngeren vorrömischen (≈ Phase Lt D1 im System der Chronologie des späten Roms).

Grundlegendem Typus der Wohnbauten in der Siedlung in Sobieszyn waren Półziemianki. Sie unterscheiden sich deutlich vom Bild, das man an anderen Fundorten der Kultur przeworskiej, vom jüngeren vorrömischen bis zum Ende des älteren römischen.⁴ Bis jetzt gelang es, sieben solche Objekte (Tab. 1) zu untersuchen. Alle hatten eine weniger oder mehr rechteckige Grundform (Ryc. 4) und waren eingetieft bis zu fast 1,5 Metern in den Boden. Rekonstruierte Nutzfläche schwankte in den Grenzen 20–30 m², was wiederum entspricht der durchschnittlichen Fläche dieser Art von Objekten auf dem Gebiet der Kultur przeworskiej im jüngeren vorrömischen und im römischen.⁵ Einige Objekte zeigen Spuren von Stützen in den Ecken (Konstruktion vierstülpenförmig), in einigen von ihnen konnte dies jedoch nicht bestätigt werden. Man könnte dies auf einen anderen Konstruktionsplan und die Anwendung von

4 Vgl. z. B. Jadczykowa 1981, 194; Skowron 1999, 149–150, 159 Abb. 2; Michałowski 2011, 90–101.

5 Jadczykowa 1981, 130–180, 190–192. – Etw. abweichend Godłowski 1969, 315 (für Schlesien): Die durchschnittliche Größe der Grubenhäuser beträgt hier 17 m².

4 Por. np. Jadczykowa 1981, 194; Skowron 1999, 149–150, 159 ryc. 2; Michałowski 2011, 90–101.

5 Jadczykowa 1981, 130–180, 190–192. Nieco inne wartości (dla Śląska) podaje Godłowski 1969, 315: przeciętna wielkość półziemianek wynosi tu 17 m².

Abb. 2 Sobieszyn, Fdst. 14. Besiedlungskammer.

Ryc. 2 Sobieszyn, stan. 14. Skupisko osadnicze.

Abb. 3 Sobieszyn, Fdst. 14. Suchschnitte 1998–2012.

Ryc. 3 Sobieszyn, stan. 14. Plan wykopów z lat 1998–2012.

nen lassen würde. Es lässt sich auch keine gehöftartige Einheit aufzeigen. Die Bebauung macht einen ungeordneten Eindruck.

Die Grabungen haben eine beträchtliche Menge an Funden geliefert. Am zahlreichsten vertreten ist Keramik mit fast 37 000 Scherben, die von der jüngeren vorrömischen Eisenzeit bis zur jüngeren Kaiserzeit reichen. Metallfunde sind dagegen sehr spärlich und gehören mehrheitlich in die Römische Kaiserzeit. Mehr als 2/3 des keramischen Fundstoffs gehört in die jüngere vorrömische Eisenzeit. Obwohl einige Befunde (Gru-

lęjszych ścian, wykonanych np. z plecionki. W części półziemianek (co nie było jednak regułą) występowały paleniska – albo starannie wyłożone (przepalonymi obecnie) kamieniami, albo manifestujące się przez owalną warstwę spalenizny.

Praktycznie w każdym domostwie musiał też funkcjonować warsztat tkacki, na co wskazują licznie znajdowane przęśliki oraz duże obciążniki do krosien (ryc. 5).

W trakcie dotychczasowych prac nie udało się natomiast stwierdzić żadnych śladów wewnętrznego podziału osady na parcele czy gospodarstwa, żadnych pozostałości płotów czy rowów granicznych. Zabudowa osady w całym okresie jej funkcjonowania sprawia wrażenie nieuporządkowanej.

Befunde insgesamt: 94 –
objekty: 94

Abfall- und Vorratsgruben – jamy odpadkowe I zasobowe	30		
Separate Pfostenlöcher – dolki posłupowe	41		
Rennöfen – piece metalurgiczne	4	Dat.: JVE – MOP	
Kohlenmeiler – mielerz	1	Dat.: JVE – MOP	
Separate Feuerstellen – paleniska	6		
Töpferofen – piec garncarski	1	Dat.: MOP – JVE	
Grubenhäuser – półziemianci	7	ob. 45	Dat.: B2 RKZ – B2 OR
		ob. 47	Dat.: JVE-RKZ – MOP-OR
		ob. 51	Dat.: JVE – MOP
		ob. 65	Dat.: B2 RKZ – B2 OR
		ob. 72	Dat.: JVE – MOP
		ob. 78	Dat.: JVE – MOP
		ob. 85	Dat.: JVE – MOP

Tab. 1 Sobieszyn, Fdst. 14. Befunde.

Tab. 1 Sobieszyn, stan. 14. Objekty.

benhäuser) mehr als 2500 Scherben lieferten,⁶ stammt ca. 70 % der Keramik aus der Kulturschicht, $\frac{3}{4}$ davon gehört der jüngeren vorrömischen Eisenzeit an.

Solche Waren sind immer handgemacht, nahezu ausnahmslos gut und hart gebrannt, die Machart ist sehr sorgfältig. Charakteristisch für Przeworsk-Keramik der jüngeren vorrömischen Eisenzeit (zumindest für den älteren Horizont, der die Stufen A₁ bis sogar A₂/A₃ umfasst)⁷ sind vor allem ein nach außen umgelegter, vorstehender oder ausbiegender, mehr oder weniger stark facettierter (profilierter) Rand, bzw. unterrandständige, sog. ‚X-förmige‘ Henkel (Taf. 1. 1–6; 5. 1–2).⁸

Podczas badań wykopaliskowych pozyskano bardzo dużą ilość znalezisk, przede wszystkim prawie 37 tys. fragmentów ceramiki, datowanych od młodszego kresu przedrzymskiego po schyłek starszego okresu rzymskiego (fazy A₂–B₂/C₁–C_{1a}). Spektrum zabytków metalowych jest znacznie uboższe i ogranicza się do ledwie kilku fibul, noży, szydeł/przekłuwaczy i krzesiw. Ponad 2/3 materiału ceramicznego można datować na młodszy okres przedrzymski. Mimo iż niektóre obiekty (głównie półziemianki) dostarczyły licznych serii ceramiki,⁶ około 70 % znalezisk pochodzi z warstwy kulturowej. $\frac{3}{4}$ z nich datowanych jest na młodszy okres przedrzymski.

6 Besonders viel Keramik lieferten kaiserzeitliche Befunde: aus Objekt 65 stammen 2519 Scherben und aus Objekt 45 fast 2100. Eingetieftte Häuser aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit sind dagegen etwas spärlicher ausgestattet: Ob. 78 – 1341 Scherben; Ob. 72 – 1336 Scherben; Ob. 47 – 989 Scherben; Ob. 51 – 342 Scherben; Ob. 85 – lediglich 243 Scherben.

7 Dąbrowska 1988, 15 Abb. 1; 22–25 Taf. I–IV; 28–30; 321–322.

8 Dąbrowska 1988, 22–24 Taf. I–III; 28, 321; Łuczkiwicz 2007.

6 Szczególnie dużo ceramiki wystąpiło w obiektach datowanych na okres rzymski: z ob. 65 pochodziło 2519 fragmentów, a z ob. 45 prawie 2100. Obiekty zagłębione z młodszego okresu przedrzymskiego zawierały znacznie mniej materiału: ob. 78 – 1341 fragmentów ceramiki; ob. 72 – 1336 fragmentów; ob. 47 – 989 fragmentów; ob. 51 – 342 fragmentów; ob. 85 – zaledwie 243 fragmentów.

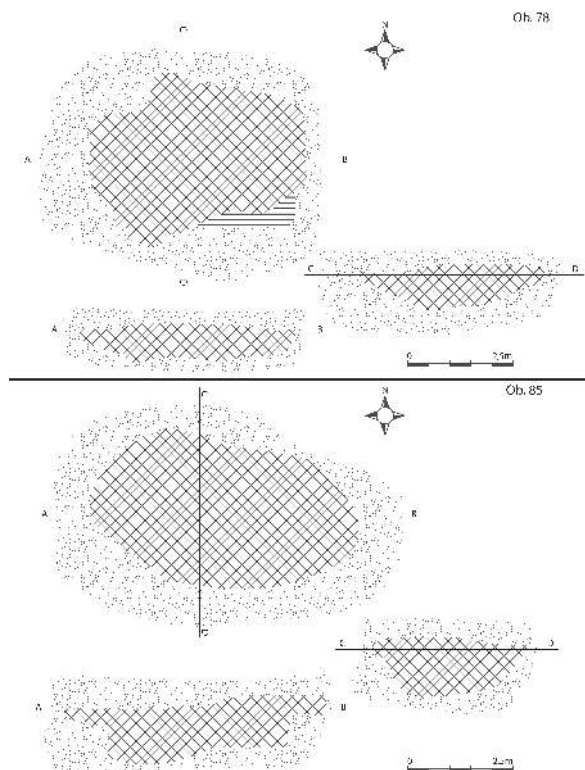

Abb. 4 Sobieszyn, Fdst. 14. Ob. 78 und 85.

Ryc. 4 Sobieszyn, stan. 14. Obiekty 78 i 85.

Solche Scherben tauchen in Sobieszyn fast tonnenweise auf.

Die Herstellung erfolgte durch spiralförmigen Aufbau von Tonwülsten auf einem zuvor angefertigten Gefäßboden. Die Magerung war immer mineralisch, die Verwendung organischer Substanzen (wie klein geschnittenes Gras oder Stroh) konnte nicht nachgewiesen werden.

Bei der mehr oder weniger dünnwandigen sog. ‚Tischkeramik‘ wurde als Magerung vor allem Sand bzw. feinkörniges Schottergestein benutzt. Bei dickwandigen ‚Küchengefäßen‘, die vor allem zum Kochen dienten und hohe Temperaturen aushalten mussten, war der Zuschlag entsprechend grobkörniger und manchmal sogar auf der Gefäßoberfläche fühlbar.

Die Farbe der Oberfläche ist meist bräunlich, bzw. grau, seltener ziegelbräunlich, orange-bräunlich bzw. schwarz (auch glänzend schwarz). Verzierte Keramik (Taf. 1. 3; 5. 1) kommt bei Siedlungsmaterial seltener vor und beschränkt sich fast ausschließlich auf dünnwandige ‚Feinkeramik‘. Das Formenspektrum umfasst

Abb. 5 Sobieszyn, Fdst. 14. 1: Webgewicht (Ob. 45); 2–4: Spinnwirteln (Ob. 78; Schnitt 8a; Schnitt 16).

Ryc. 5 Sobieszyn, stan. 14. 1: obciążnik do krosien (ob. 45); 2–4: przęśliki (ob. 78; wykop 8a; wykop 16).

W pozyskanym zbiorze występują wyłącznie formy lepiące ręcznie. Ceramika jest zawsze bardzo mocno wypalona i twarda, a mieszanka starannie przygotowana. Cechą charakterystyczną dla materiałów z młodszego okresu przedrzymskiego (głównie dla starszego horyzontu, obejmującego okres od fazy A₁ po fazę przejściową A₂/A₃)⁷ jest przede wszystkim wielokrotne profilowanie (facetowanie) pogrubionych i wyciągniętych na zewnątrz krawędzi naczyń (tabl. 1. 1–6; 5. 1–2), jak również obecność (najczęściej pionowych), przewężonych na środku (‚iksowatych‘) uch.⁸ Takie fragmenty występują na osadzie w Sobieszynie w setkach sztuk.

Naczynia były wykonywane w technice taśmowo-szlizgowej, poprzez dolepianie do siebie spiralnych wałków na uprzednio uformowanym dnie. Jako domieszki schudzającej używano wyłącznie substancji mineralnych (głównie piasku lub kruszywa), nie zaobserwowano natomiast użycia materiałów organicznych (np. trawy lub pociętej słomy). W przypadku mniej lub bardziej cienkościennych ceramiki tzw. ‚stołowej‘ domieszka schudzająca była drobnoziarnista, natomiast do grubościennych naczyń tzw. ‚kuchennych‘, które służyły często do gotowania i siłą rzeczy musiały być odporne na wysokie temperatury, stosowano gruboziarnisty tłuczeń, czasami o tak dużej granulacji, że aż wychodził na powierzchnię naczynia. Barwa powierzchni była najczęściej brązowa lub szara, znacznie rzadziej ceglasto-brunatna, pomarańczowo-brunatna oraz czarna (czasami wręcz wyświecana). Ceramika zdobiona (tabl. 1. 3; 5. 1) wystę-

7 Dąbrowska 1988, 15 ryc. 1; 22–25 tabl. I–IV; 28–30; 321–322.

8 Dąbrowska 1988, 22–24 tabl. I–III; 28, 321; Łuczkiwicz 2007.

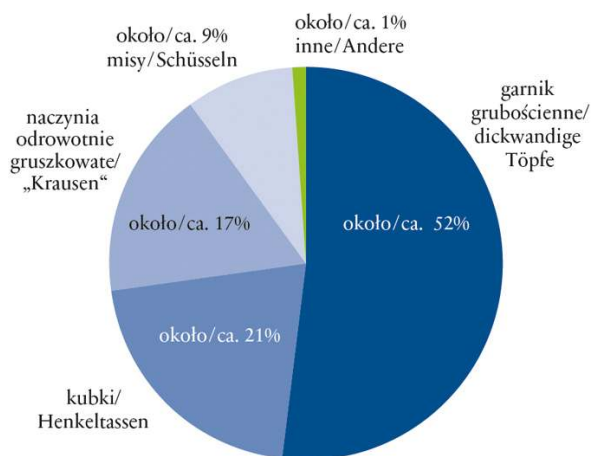

Abb. 6 Keramik der JVE: prozentueller Anteil bestimmbarer Formen.

Ryc. 6 Ceramika z MOP: udział procentowy poszczególnych form.

geritzte Muster aus bandförmigen Feldern, manchmal in mäanderartiger Form. Die Zierbänder wurden mit schrägen Ritzlinien bzw. Einstichen ausgefüllt, häufig in Gestalt von Schachbrettmustern, manchmal tauchen auch Briefkuvert- und Hakenkreuzmuster auf. Die Verzierung ist vor allem auf dem oberen Gefäßteil angebracht.

Das keramische Formenspektrum der jüngeren vorrömischen Eisenzeit aus Sobieszyn lässt sich in fünf Gruppen gliedern (vgl. Abb. 6).⁹ Die häufigste Gruppe mit einem Anteil von etwa 52 % stellen dickwandige Töpfe dar. Sehr zahlreich (fast 21 %) sind verschiedene Formen von Henkeltassen, unter dieser Gruppe sind auch henkellose Exemplare subsumiert. Die drittgrößte Gruppe bilden sog. ‚Krausen‘ (in polnischer Fachliteratur werden sie als ‚naczynia odwrótnie gruszkowate‘ bezeichnet): große und mittelgroße, bauchige, enghalsige Hochformen mit markantem, horizontalem, profiliertem (facettiertem) Rand. Ihr Anteil beträgt ca. 17 %. Viel seltener (ca. 9 %) tauchen dagegen verschiedene Arten von Schüsseln auf. Die fünfte, prozentuell völlig unbedeutende Gruppe (ca. 1 %), die als ‚Andere‘ benannt wurde, umfasst nur vereinzelt vorkommende Formen wie Siebgefäße, Miniaturgefäße, Krüge, Nachahmungen von Bronzegefäßen usw.

Die Gruppe der ‚dickwandigen Töpfe‘ ist morphologisch sehr inhomogen: Hier werden große und brei-

puje in Materialien aus osadach stosunkowo rzadko, głównie są to formy cienkościennych. Ornamentyka ogranicza się do rytych, wypełnianych wzorów pasmowych, czasami w formie meandry, koperty, szachownicy lub swastyki, występujących przeważnie w górnych partiach naczyń.

W całym spektrum form ceramicznych z młodszego okresu przedrzymskiego, występujących na osadzie w Sobieszynie, można najogólniej wydzielić pięć głównych grup morfologicznych (por. ryc. 6).⁹ Ponad połowę (około 52 %) analizowanego zbioru stanowią fragmenty różnego rodzaju grubościennych garnków. Bardzo licznie (prawie 21 %) pojawiają się także różne formy kubków, zarówno uchowanych jak i (zdecydowanie rzadziej) bezuchowych. Trzecią co do liczebności grupę stanowią fragmenty naczyń odwrótnie gruszkowatych, o masywnym, pogrubionym, wyciągniętym na zewnątrz i wielokrotnie facetowanym wylewie. Ich udział wynosi około 17 %. Dużo rzadziej (około 9 %) występują natomiast różnego rodzaju misy i wazy. Znaczny stopień fragmentacji materiału często uniemożliwia lub przynajmniej bardzo utrudnia precyzyjne określenie, stąd obydwie formy zostały potraktowane razem i określone jako misy. Pozostałe formy, takie jak dzbanki, naczynia sitowate, miniaturowe, naśladownictwa naczyń brązowych itd. pod względem statystycznym nie odgrywają żadnej roli (udział w granicach 1 %), zostały więc zgrupowane pod szyldem „inne”.

Grupa garnków grubościennych jest morfologicznie bardzo zróżnicowana. Zaliczono tu duże, szerokokotworowe naczynia do gotowania oraz zasobowe o mniej lub bardziej zaokrąglonym, często też jajowatym profilu, o nie oddzielonej lub słabo zaznaczonej, krótkiej szyi, wśród których można wyróżnić sześć głównych form (por. ryc. 7). Najliczniejszą grupę (wariant 1, o frekwencji około 39 %), stanowią tu szerokie formy o lekko stożkowatym, zaokrąglonym profilu i niewyodrębnionej szyi. Wylew jest zaznaczony, czasami facetowany (tabl. 2. 1–4). Powierzchnia jest z reguły wygładzana (około 68 %), choć prawie jedna trzecia zaliczonych tu naczyń (32 %) jest chropowata, z reguły na brzuscu i w częściach przydennych.

Licznie występuje także wariant 2 (około 26 %), obejmujący bardzo duże, szerokokotworowe i grubościennych garnki zasobowe o lekko jajowatym lub za-

⁹ Mit voller Absicht wird im Folgenden auf detaillierte Klassifizierung von Dąbrowska 1997 verzichtet. Diese Gliederung wurde für Grabfunde erarbeitet und scheint dem Fundstoff aus einer Siedlung nicht angemessen zu sein.

⁹ Z pełną świadomością nie zastosowano tutaj szczegółowej klasyfikacji Dąbrowska 1997. Jej systematyka została wypracowana dla materiałów grobowych i nie odzwierciedla w pełni specyfiki materiałów osadowych.

te Kochtöpfe und Vorratsgefäße mit mehr oder weniger abgerundeten Profil und ohne abgesetzten bzw. kaum markanten Hals erfasst, die sich auf mindestens sechs Unterarten verteilen lassen (vgl. Abb. 7). Den größten Anteil in der besprochen Gruppe (Var. 1 – ca. 39 %) weisen breitmündige, dickwandige Kochtöpfe mit ausladendem, manchmal facettiertem Rand auf (Taf. 2. 1–4). Die Oberfläche ist normalerweise geglättet (ca. 68 %), trotzdem zeigt fast ein Drittel dieser Gruppe (32 %) eine Schlickrauhung, die in der Regel im mittleren und unteren Gefäßteil aufgebracht war.

Ziemlich häufig ist auch Variante 2 der Töpfe (ca. 26 %) belegt, unter der sehr große, bauchige Vorratsgefäße mit leicht konischem bzw. gerundetem Profil, ohne abgesetzten Hals verstanden werden. Ihr Rand ist kurz, kaum ausladend, häufig facettiert (Taf. 2. 5–6).

Kennzeichnend ist hier ein Überwiegen der Formen mit Schlickrauhung (ca. 56 %), die geglätteten Exemplare sind nur mit ca. 44 % vertreten.

Noch stärker scheint ein solches Überwiegen im Fall der Variante 3 (breitmündige, dickwandige Kochtöpfe mit einem nicht ausladenden, sondern abgerundeten bzw. leicht verdickten Rand) (Taf. 3. 1), die fast ein Viertel aller Töpfe (ca. 23 %) ausmacht. Der Anteil der Formen mit Schlickrauhung beträgt hier ca. 72 %.

Zur quantitativ unbedeutenden Variante 4 (lediglich 5 %) zählen zylindrische, dickwandige Töpfe ohne abgesetzten Hals, mit abgerundetem bzw. leicht verdicktem Rand (Taf. 3. 2–3). Ihre Oberfläche weist stets Schlickrauhung auf. Kennzeichnend für diese Formen sind auch manchmal auf den Rändern angebrachten Fingereindrücken. Dieses stilistische Merkmal zählt unverkennbar zum Formenkreis der älteren Pommerschen Kultur.¹⁰ Solche Keramik kommt vereinzelt auch – offenbar als Anklang an diese ältere Tradition – im Fundstoff der Przeworsk-Kultur vor.¹¹

Ebenfalls einen geringen Anteil (ca. 6 %) besitzt Variante 5 (Taf. 3. 4–6), die die doppelkonisch-abgerundeten Töpfe ohne abgesetzten Hals, mit abgerundetem bzw.

okrągłym profilu, niewyodrębnionej szyi i krótkim, lekko wychylonym na zewnątrz lub facetowanym wylewie (tabl. 2. 5–6). Ponad połowa naczyń (około 56 %) jest chropowata; egzemplarze o wygładzonych powierzchniach stanowią około 44 %.

Przewaga form o chropowatych powierzchniach (około 72 %) jeszcze bardziej zaznacza się w przypadku wariantu 3, do którego zaliczono szerokootworowe, grubościenną naczynia o esowatym profilu, krótkiej, słabo zaznaczonej szyi i zaokrąglonym lub lekko pogrubionym wylewie (tabl. 3. 1). Stanowią one prawie 1/4 (około 23 %) zbioru garnków.

Zupełnie nieznaczny udział, oscylujący w granicach 5 %, ma wariant 4: cylindryczne, grubościenną naczynia o niewyodrębnionej szyi i zaokrąglonym lub lekko pogrubionym wylewie (tabl. 3. 2–3). Powierzchnia jest zawsze chropowata lub obrzucana mokrą gliną; na wylewach często występują dołki palcowe. To ostatnia cecha jest częsta w przypadku ceramiki kultury pomorskiej,¹⁰ jej występowanie na ceramice kultury przeworskiej należałoby traktować jako nawiązania stylistyczne i przeżywanie się starszej tradycji.¹¹

Równie małą frekwencję (około 6 %) wykazują garnki określone jako wariant 5 (tabl. 3. 4–6), charakteryzujące się dwustożkowym, lekko zaokrąglonym profilem, niewyodrębnioną szyją oraz zaokrąglonym lub lekko pogrubionym wylewem, czasami, tak jak w przypadku poprzedniego wariantu, zdobionym dołkami palcowymi. Obligatoryjne chropowacenie powierzchni występuje zazwyczaj na środkowych i dolnych partiach naczyń (około 65 %), nie tak rzadko (około 35 %) sięga ono aż po brzeg.

Tylko sporadycznie (niecały 1 %) pojawiają się duże, szerokootworowe naczynia (tabl. 4. 1) o profilu rozszerzającym się ku górze (ukształtowane stożkowato) i niewyodrębnionym, zaokrąglonym i lekko zachylonym do środka wylewie, określone jako wariant 6. Powierzchnia jest zazwyczaj wygładzana.

Znaczący udział w materiale ceramicznym z Sobieszyna mają kubki, bardzo często zdobione, występujące

10 Vgl. z. B. Gefäße aus Pommerschen Fundstellen von Mogielnica, Putnówce-Kolonia, Strzelce und Plisków, jeweils im Osten der Lubliner Hochebene: Mazurek 1992, 250 Taf. VII. 1; 252 Taf. XII. 3–4; 255 Taf. XIV. 1–5.

11 Siehe z. B. Siedlung von Antoniew, Kr. Sochaczew, Wojw. mazowieckie: Skowron 2002, 35 Abb. 4. 1–3; Skowron 2012, 98, 123 Nr. 1. – Vgl. auch Grab 127 von Patoki, Kr. Łowicz, Wojw. łódzkie (Skowron 2012, 99–101, 135 Taf. 4. 1) u. Grab 5 von Dąrzgów, Kr. Ryki, Wojw. lubelskie (Kokowski 1991, 36 Abb. 13).

10 Por. np. ceramikę ze stanowisk kultury pomorskiej we wschodniej części Lubelszczyzny (Mogielnica, Putnówce-Kolonia, Strzelce, Plisków): Mazurek 1992, 250 tabl. VII. 1; 252 tabl. XII. 3–4; 255 tabl. XIV. 1–5.

11 Por. np. materiały z osady w Antoniewie, pow. Sochaczew, woj. mazowieckie: Skowron 2002, 35 ryc. 4. 1–3; Skowron 2012, 98, 123 Nr. 1. – Patrz także grób 127 z cmentarzyska w Patokach, pow. Łowicz, woj. łódzkie (Skowron 2012, 99–101, 135 tabl. 4. 1) oraz Dąrzgów, pow. Ryki, woj. lubelskie, grób 5 (Kokowski 1991, 36 ryc. 13).

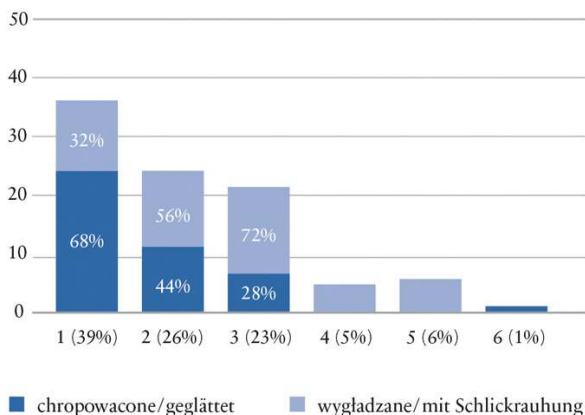

Abb. 7 Töpfe der JVE: Statistik.

Ryc. 7 Garnki z MOP: statystyka.

leicht verdicktem Rand umfasst; auch hier befinden sich auf den Rändern manchmal Fingereindrücke. Die Schlickrauhung zeichnet sich mehrheitlich im mittleren und unteren Gefäßteil (ca. 65 %) ab, auch ist die Oberfläche ziemlich häufig (ca. 35 %) vollständig mit Schlickrauhung bedeckt.

Kaum bemerkbar ist Variante 6 (ca. 1 %), unter der kegel- bzw. eimerförmig gestaltete, große und dickwandige, breitmündige Gefäße mit abgerundetem Rand subsumiert wurden (Taf. 4. 1).

Die zweitgrößte Gruppe des keramischen Fundspektrums in Sobieszyn bilden verschiedene Formen der Tassen: mit eingezogenem Unterteil; mit gerundetem Profil u. ausladendem Rand; blumentopfförmige, ei- bzw. fassförmige usw. (Taf. 5. 1–4). Obwohl die absolute Mehrheit mit Henkeln versehen ist, die vereinzelt auch vertikal angebracht worden sind, so kommen gelegentlich auch henkellose Exemplare zutage. Nicht selten sind sie verziert.

Verschiedene Arten von Ritzmustern finden sich auch auf bauchigen, enghalsigen Hochformen mit markantem, horizontalem, üblicherweise facettiertem Rand (sog. „Krausen“; Taf. 5. 5–7), die Masse solcher Gefäße blieb jedoch unverziert. Die rekonstruierte Höhe erreicht zumeist 25–30 cm.

Einen recht inhomogenen Eindruck machen die Schüsseln (Taf. 6. 1–7). Im Fundstoff lassen sich mindestens drei Arten rekonstruieren: weitmündige hohe Schüsseln mit gerundetem Bauch, manchmal mit unterrandständigen sog. „X-förmigen“ Henkeln; niedrige Schüsseln mit ausbiegendem Rand; Schüsseln mit ge-

wider gamie form: egzemplarze z przewężoną dolną częścią; o zaokrąglonym profilu i mocno zaznaczonym, wyciągniętym i facetowanym wylewie; doniczkowate; beczułkowate; jajowate itd. (tabl. 5. 1–4). Absolutna większość zaopatrzona jest w ucha: najczęściej pionowe, sporadycznie występują jednak ucha umocowane poziomo. Tylko nieliczne kubki pozbawione są w ogóle uch.

Różne formy rytego ornamentu pojawiają się także stosunkowo często na dużych (rekonstruowana wysokość w granicach 25–30 cm), szerokich, dołem przewężonych naczyniach odwrotnie gruszkowatych, o krótkiej, wyraźnej szyi i masywnym, praktycznie zawsze facetowanym wylewie (tabl. 5. 5–7), większość jest jednak niezdobiona.

Mało spójną wewnętrzną grupę stanowią misy (tabl. 6. 1–7), wśród których można wydzielić przynajmniej trzy podstawowe formy: wysokie, szerokootworowe misy o zaokrąglonym profilu, często zaopatrzone w iksowate, pionowe ucha, dolezione w górnej partii naczynia, tuż pod wylewem; małe miseczki o zachylonym do środka, lekko pogrubionym profilu; misy o cylindrycznej górnej części i stożkowato przewężonej dolnej części. Praktycznie cała omawiana grupa naczyń jest nieornamentowana.

Pozostałe formy (naczynia sitowate, miniaturowe, dzbany itd.) pojawiają się tylko sporadycznie, ich udział niewiele przekracza 1 %. Stosunkowo najczęściej znajdowane są fragmenty naczyń sitowatych (tabl. 4. 7–11), znacznie rozdrobnienie materiału uniemożliwia dokładną rekonstrukcję form naczyń. W całym zbiorze ceramiki z Sobieszyna znalazły się jak dotychczas tylko dwa naczynka miniaturowe (tabl. 6. 8–9 – egzemplarz z warstwy kulturowej z 2002 r. oraz znalezisko z obiektu 91 z badań w 2012 r.). Na szczególną uwagę zasługuje natomiast ceramiczne naśladownictwo czerpaka brązowego (*simpulum*) z obiektu 47 (tabl. 6. 10), datowanego na przełom młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego. To czernione i wyswieceane, cienkościenne i bardzo twarde naczynko zaopatrzone w rączkę, stosunkowo dobrze zachowane i dające się prawie w całości zrekonstruować, stanowi – i to nie tylko na obszarze kultury przeworskiej – absolutny unikat. Co znamienne, w pobliżu tego samego obiektu 47 w warstwie kulturowej znaleziono fragment kolejnego takiego naśladownictwa (tabl. 6. 11).

radem Oberteil und konisch eingezogenem Unterteil. Diese Fundgattung ist stets unverziert.

Übrige Gefäßformen (Siebgefäße, Krüge, Miniaturgefäße usw.) mit dem Anteil von ca. 1 %, spielen im Formenschatz in Sobieszyn nur untergeordnete Rolle. Am häufigsten kommen noch Fragmente von Siebgefäßen vor (Taf. 4. 7–11), ihre Rekonstruktion ist jedoch kaum möglich. Die Krüge sind ausgesprochen rar; die Miniaturgefäße mit gerade einmal zwei Exemplaren (ein Fund aus der Kulturschicht aus 2002 und ein Stück aus Objekt 91) fehlen fast völlig (Taf. 6. 8–9).

Besondere Beachtung verdient eine keramische Nachahmung eines Schöpfers (*Simpulum*) aus Objekt 47 (Taf. 6. 10), die an den Übergang der jüngeren vorrömischen Eisenzeit zur Römischen Kaiserzeit zu stellen ist. Dieses weitgehend rekonstruierbare, dünnwandige Stück, schwarzglättet und sehr hart gebrannt, nebst einem weiteren Griffteil (Taf. 6. 11; Fund 2002 aus dem Suchschnitt 8, in der Nähe vom besprochenen Objekt 47) ist nicht nur im Fundstoff der Przeworsk-Kultur ein absolutes Unikat.

Ins Auge fällt das gelegentliche Vorkommen von einigen Formen, die keinen Platz im üblichen Formenschatz der Przeworsk-Kultur finden. Es handelt sich zunächst um Schüsseln bzw. Schalen mit abgerundetem Profil und leicht nach innen gezogener, flach-abgerundeter Mündung bzw. wulstiger Randlippe (Taf. 7. 1), die als „Schalen vom Typ Werbkowice“ bekannt sind.¹² Derartige Gefäße stammen aus dem Formenspektrum der sog. „Czerniczyn-Gruppe“ – einer stark von der Jastorf-Kultur geprägten Siedlungskammer im Osten der Lubliner Hochebene. Ob man sie als haltbar sieht oder nicht¹³ mag dahingestellt bleiben, Affinitäten mit dem nördlichen Jastorf-Kreis sind jedoch klar spürbar.

Reminiszenzen dieser Werkstatttradition, besonders ihrer jütländischen Peripherie, spiegeln auch sog. Schüsseln mit ‚hängenden Ösen‘ wider.¹⁴ Solche Funde – was nicht zuletzt das Stück aus der Kulturschicht in Sobieszyn zeigt (Taf. 7. 2) – erscheinen zwischen Oder

Szczególną rolę w analizowanym materiale mają nieliczne formy nie mieszczące się w typowym spektrum warsztatowym kultury przeworskiej. Jako takie należałoby na pewno potraktować misy o zaokrąglonym profilu, brzegu zachylonym lekko do środka i płaskim lub nieco zaokrąglonym wylewie, czasami pogrubionym na kształt delikatnego wałka (tabl. 7. 1), określane jako „typ Werbkowice”.¹² Tego rodzaju naczynia występują w materiałach tzw. „grupy czerniczyńskiej”. Pomijając tu całą dyskusję o zasadności lub jej braku w wydzieleniu tej grupy lokalnej na wschodzie Lubelszczyzny¹³, silne nawiązania materiałów z tej strefy do kręgu jastorfskiego nie podlegają dyskusji. Ten kierunek oddziaływań odzwierciedlają także tzw. „misy z wiszącymi uchami”¹⁴ występujące zarówno – tak jak i jeden egzemplarz z warstwy kulturowej na osadzie w Sobieszynie (tabl. 7. 2) – na stanowiskach kultury przeworskiej jak i w kontekście jastorfskim.

Do stosunkowo rzadkich znalezisk w materiałach kultury przeworskiej (choć w ostatnich latach pojawiających się coraz częściej) należą również łyżki gliniane (tabl. 5. 8–10). W Sobieszynie jeden kompletnie zachowany egzemplarz oraz fragment kolejnej zostały znalezione w obiekcie 72, fragmenty trzech innych pochodzą z warstwy kulturowej (znaleziska z 2003, 2005 i 2007 r.). Tradycyjnie są one łączone z oddziaływaniami kręgu jastorfskiego i kultury Poienęsti-Lukaševka,¹⁵ jednak dokładna klasyfikacja typologiczna¹⁶ nie zezwala na wyciąganie jednoznacznych wniosków odnośnie chronologii i rozprzestrzenienia. Kwestią dyskusji pozostaje także funkcja tych łyżek, a dotychczasowe interpretacje wahają się określić jako łyżki do jedzenia, poprzez łyżki odlewnicze aż po zabawki dla dzieci i amulety.¹⁷

Istotne znaczenie ma kwestia skali udziału w materiale ceramicznym form czernionych, jak również, na ile taka ceramika jest faktycznie wyznacznikiem i cechą dystynktywną dla warsztatu kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim, który to pogląd jest czasami poddawany w wątpliwość.¹⁸ Skrótowe ramy tego tekstu nie pozwalają na dogłębną analizę, poniższe

12 Prochowicz 2006, 271 Abb. 5. 5; 276.

13 Zulett Łuczkiwicz 2014.

14 Ausführlisch dazu Maciałowicz 2004. Siehe auch Dąbrowska 2008, 69–72.

12 Prochowicz 2006, 271 ryc. 5. 5; 276.

13 Ostatnio: Łuczkiwicz 2014.

14 Szczegółowo na ten temat: Maciałowicz 2004. Patrz też Dąbrowska 2008, 69–72.

15 Woźniak i Poleska 1999; Michałowski 2004, 124 ryc. 1; 148–155.

16 Michałowski 2004, 125–142.

17 Michałowski 2004, 143–147 (tam starsza lit.).

18 Patrz np. Kokowski 1991, 174–177.

und Bug sowohl in Kontexten der Przeworsk-Kultur auf als auch in Befunden mit markanten Jastorf-Zügen.

Zu den relativ seltenen Funden im Milieu der Przeworsk-Kultur gehören auch Tonlöffel (Taf. 5. 8–10). Ein ganzes Stück nebst einem Fragment wurde in Sobieszyn in Objekt 72 gefunden, drei weitere Fragmente stammen aus der Kulturschicht (Funde 2003, 2005 und 2007). Solche Funde wurden üblicherweise mit Auswirkungen des Jastorf-Kreises und der Poienęsti-Lukaševka-Kultur in Verbindung gebracht,¹⁵ die detaillierte typologische Klassifizierung¹⁶ ist aber kaum aussagefähig und lässt keine eindeutigen Schlüsse zur Chronologie und Verbreitung zu. Ebenfalls unklar bleibt die Frage nach ihrer Funktion, bisherige Deutungen schwanken vom einfachen Esslöffel über metallurgische Gießlöffel bis zu Kinderspielzeug und Amuletten.¹⁷

Zumindest eine kursorische Behandlung verdient auch das Problem der Häufigkeit schwarz geglätteter und matter Oberflächen im keramischen Fundstoff und somit die Frage, inwieweit solche Formen tatsächlich als Kulturmerkmal und distinktives Kennzeichen für Werkstätten der Przeworsk-Kultur in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit zu betrachten sind. Diese traditionelle Ansicht wurde gelegentlich infrage gestellt,¹⁸ obwohl diese Skepsis nur in einigen wenigen, willkürlich ausgewählten Gräberfeldern begründet lag: Warszawa-Wilanów, Karczewiec und Masów als typische Fundstellen der östlichen Zone der Przeworsk-Kultur sowie Wymysłowo, Młodzikowo und Krusza Zamkowa für den Przeworsk-Westen.¹⁹ Im Folgenden wird diese knappe Materialvorlage um einige modern publizierte Fundstellen erweitert (Kamieńczyk und Oblin für die östliche Zone sowie Kuny und Ciecierzyn für die westliche),²⁰ um die Ergebnisse zu verifizieren und möglichst aussagekräftig zu machen.

Die nähere Betrachtung des Fundstoffs aus der westlichen Zone (Abb. 8–9) liefert ein völlig inhomogenes Bild. Der Anteil der Gräber mit geschwärzter Keramik auf dem Gräberfeld von Wymysłowo (Abb. 8)²¹ unterscheidet sich nicht von dem aus den Nekropolen von

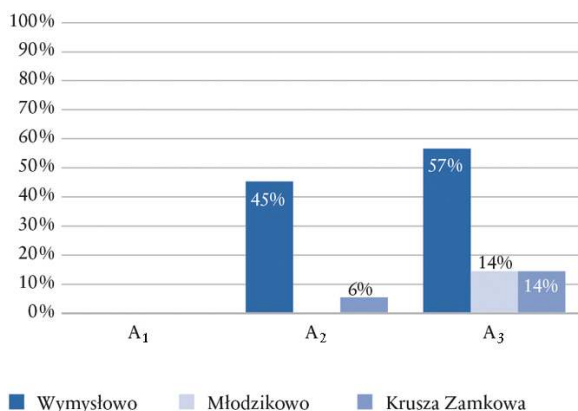

Abb. 8 Anteil an Keramik mit schwarzer Oberfläche (schwarz geglättet bzw. matt) auf den Gräberfeldern von Wymysłowo, Młodzikowo u. Krusza Zamkowa

Ryc. 8 Udział ceramiki czernionej na cmentarzyskach w Wymysłowie, Młodzikowie i Kruszy Zamkowej.

uwagi mają więc charakter szkicowy i mogą co najwyżej stanowić wstęp do dyskusji. Badania częstości występowania tego typu ceramiki prowadzono dotychczas tylko w odniesieniu do kilku większych cmentarzysk, jako reprezentatywne obierając nekropole w Warszawie-Wilanowie, Karczewcu i Masowie (dla wschodniej strefy kultury przeworskiej), oraz Wymysłowie, Młodzikowie i Kruszy Zamkowej (dla strefy zachodniej).¹⁹ Baza źródłowa została poszerzona o cmentarzyska w Kamieńczyku i Oblinie dla strefy wschodniej oraz Kunach i Ciecierzynie dla Wielkopolski i Śląska.²⁰ Na etapie porównawczym pominięto także, jako wręcz zaciemniający obraz, podział ceramiki czernionej na dwie grupy technologiczne: I – o powierzchniach wygładzanych, lśniących; II – o powierzchniach gładkich, matowych.

Analiza materiałów ze strefy zachodniej (ryc. 8–9) daje zdecydowanie niejednorodny obraz. Dane procentowe udziału grobów z ceramiką czernioną na cmentarzysku w Wymysłowie²¹ nie odbiegają zasadniczo od wyników analizy dla obiektów z Kun i Ciecierzyna (ryc. 9), wskazując na w miarę zbliżony udział w fazach A₂ i A₃. Zupełnie inne (niższe) wartości charakteryzują natomiast cmentarzyska w Młodzikowie i Kruszy Zamkowej, choć w tym ostatnim przypadku trzeba pamiętać wcześniejszym końcu użytkowania (w fazie A₂). Zastanawiająco duża ilość zespólów z fazy A₁ na cmenta-

15 Woźniak und Poleska 1999; Michałowski 2004, 124 Abb. 1; 148–155.

16 Michałowski 2004, 125–142.

17 Michałowski 2004, 143–147 (mit älterer Lit.).

18 Siehe z. B. Kokowski 1991, 174–177.

19 Vgl. Kokowski 1991, 175–179 Abb. 85–87.

20 Kamieńczyk: Dąbrowska 1997; Oblin: Czarnecka 2007; Kuny: Skowron 2008; Ciecierzyn: Martyniak, Pastwiński und Pazda 1997.

21 Kokowski 1991, 175.

19 Por. Kokowski 1991, 175–179 ryc. 85–87.

20 Kamieńczyk: Dąbrowska 1997; Oblin: Czarnecka 2007; Kuny: Skowron 2008; Ciecierzyn: Martyniak, Pastwiński i Pazda 1997.

21 Kokowski 1991, 175. – Por. także ryc. 8.

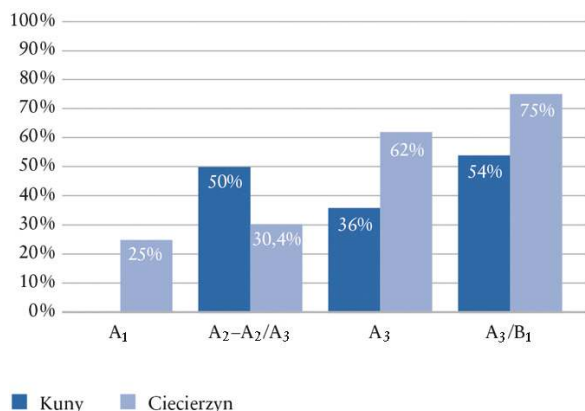

Abb. 9 Anteil an Keramik mit schwarzer Oberfläche (schwarz geglättet bzw. matt) auf den Gräberfeldern von Kuny u. Ciecierzyn.

Ryc. 9 Udział ceramiki czernionej na cmentarzyskach w Kunach i Ciecierzynie.

Kuny und Ciecierzyn (Abb. 9) und zeigt eine vergleichbare Häufigkeit in den Stufen A₂ und A₃. Ein völlig anderer, niedriger Anteil bestimmt dagegen die Fundstellen Młodzikowo und Krusza Zamkowa: Im letzten Fall endet jedoch die Belegung schon im Horizont A₂. In Ciecierzyn gibt es mit 25 Bestattungen eine erstaunlich hohe Anzahl Gräber der Stufe A₁, auf den übrigen Fundstellen fehlen sie nahezu komplett,²² weshalb man die Befundlage in Ciecierzyn vielleicht als lokalspezifisch betrachten könnte. Der Anteil der geschwärzten Waren am Gesamtfundstoff ist dennoch relativ niedrig. Auf der Nekropole von Kuny beträgt er 19,28 % (492 Fragmente von insgesamt 2551 aussagekräftigen Scherben der jüngeren vorrömischen Eisenzeit) und auf dem Gräberfeld von Ciecierzyn machen sie gerade einmal 13,81 % (481 Keramikfragmente von 3481) aus.²³

Beträchtliche Unterschiede prägen auch den Osten der Przeworsk-Kultur (Abb. 10–11).

Einerseits kommen lokale Eigenheiten zum Ausdruck. Der Anteil der Bestattungen mit Keramik auf den Bestattungsplätzen von Warszawa-Wilanów und Karczewiec (Abb. 11), mit Ausnahme der Fundstelle Masów, weicht erheblich von Kamieńczyk und Oblin (Abb. 10) ab. Er ist auch viel geringer als auf den Fundstellen in Großpolen und Schlesien. Eine vergleichs-

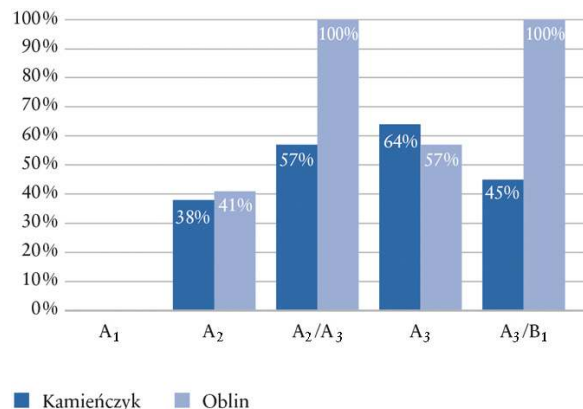

Abb. 10 Anteil an Keramik mit schwarzer Oberfläche (schwarz geglättet bzw. matt) auf den Gräberfeldern von Kamieńczyk u. Oblin.

Ryc. 10 Udział ceramiki czernionej na cmentarzyskach w Kamieńczyku i Oblinie.

zysku in Ciecierzynie, wobec ich braku na pozostałych stanowiskach,²² może być natomiast efektem lokalnej specyfiki. Udział ceramiki czernionej w całym spektrum zabytków jest jednak dość niewielki. Na cmentarzysku w Kunach było to 19,28 % (492 fragmenty spośród ogółem 2551 datowanych na młodszy okres przedrzymski), a w Ciecierzynie 13,81 % (481 spośród 3481).²³

Znaczne różnice widoczne są także na wschodzie kultury przeworskiej (ryc. 10 i 11. Z jednej strony rysują się znaczne odmienności lokalne. Udział procentowy pochówków zawierających ceramikę czernioną na cmentarzyskach w Warszawie-Wilanowie i Karczewcu (ryc. 11), pomijając na razie w rozważaniach Masów, znacznie różni się od charakterystyki obiektów z Kamieńczyka i Oblina (ryc. 10). Jest on też wyraźnie mniejszy od stanowisk z Wielkopolski i Śląska. W miarę zbliżony, wysoki udział charakteryzuje natomiast cmentarzyska w Kamieńczyku i Oblinie. Nawet i tu jednak, biorąc pod uwagę fakt, że w grobach wśród wyposażenia występowały najczęściej fragmenty jednego do dwóch naczyń czernionych, a tylko wyjątkowo od 3 do nawet 5, taka ceramika statystycznie nie odgrywała znaczącej roli wśród ceramiki z młodszej doby przedrzymskiej.

Szczególnie mała frekwencja charakteryzuje cmentarzysko w Masowie na Lubelszczyźnie (ryc. 10),²⁴ którego początek użytkowania przypada na fazę A₂. Co

22 Im Abb. 9 wurde das einzige Grab der Stufe A₁ aus dem Gräberfeld von Kuny, das zudem solche schwarze Keramik enthielt, nicht aufgenommen (Nr. 15; Skowron 2008, 20–21). Die Regel der kleinen Zahle würde hier das gewonnene Bild völlig fälschen und irreführend auf 100 % Frequenz aufzeigen.

23 Skowron 2008; Martyniak, Pastwiński und Pazda 1997.

22 W ryc. 9 nie uwzględniono jednego grobu z Kun z fazy A₁ (nr 15; Skowron 2008, 20–21) zawierającego analizowaną ceramikę. Prawo małych liczb zupełnie zafałszowałoby tu obraz, wskazując na 100 % frekwencję.

23 Skowron 2008; Martyniak, Pastwiński i Pazda 1997.

24 Wg Kokowski 1991, 175–177.

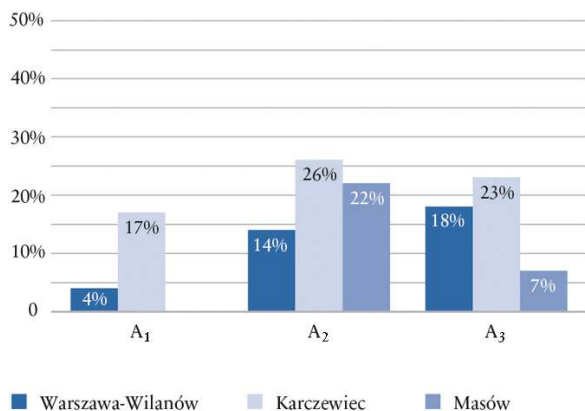

Abb. 11 Anteil an Keramik mit schwarzer Oberfläche (schwarzgeglättet bzw. matt) auf den Gräberfeldern von Warszawa-Wilanów, Karczewiec u. Masów.

Ryc. 11 Udział ceramiki czernionej na cmentarzyskach w Warszawie-Wilanowie, Karczewcu i Masowie.

weise hohe Anzahl charakterisiert aber die Gräberfelder von Kamińczyk und Oblin. Trotz der großen Anzahl an Gräbern in Kamińczyk und Oblin spielt die schwarze Keramik hier in der vorrömischen Eisenzeit jedoch nur eine untergeordnete Rolle: In jedem Grab mit solcher Keramik kommen sehr viel mehr Exemplare anderer Warenarten vor; von der schwarzen Keramik sind üblicherweise Fragmente nur von einem Gefäß, seltener Fragmente von zwei, und noch viel seltener von drei bis fünf Gefäßen vertreten.

Besonders gering ist der Anteil solcher Waren auf dem Gräberfeld von Masów in der Lubliner Region (Abb. 10),²⁴ das in der Stufe A₂ belegt wurde. Bezeichnenderweise fehlt schwarze Keramik auf der nur wenige Kilometer entfernt gelegenen Nekropole von Dążgów, ebenfalls in A₂ belegt, völlig.²⁵ Dies könnte ein Spezifikum der Lubliner Hochebene darstellen, wo sich solche Waren einfach nicht durchzusetzen konnten. Dafür spricht auch ihr vereinzelt Vorkommen in der Siedlung von Sobieszyn: Keramik mit schwarzer Oberfläche macht hier weniger als fünf Prozent des vorrömischen Fundstoffs aus. Es handelt sich zumeist um Gefäßfragmente mit matter Oberfläche, glänzend schwarze Scherben kommen nur punktuell zutage und das vor allem in dem Fundstoff, der kennzeichnend für Übergang von der späten vorrömischen Eisenzeit zur Römischen Kaiserzeit ist.

znamienne, na nieodległym cmentarzysku w Dążgowie, o takiej samej metryce, ceramiki czernionej nie stwierdzono w ogóle.²⁵ Mogłoby to wskazywać na pewną specyfikę lokalną Lubelszczyzny, szczególnie jeśli się tu uwzględni bardzo niewielką obecność na osadzie w Sobieszynie, gdzie opisywane formy stanowiły niecałe 5 % całości zbioru. Gównie występowały tu fragment naczyń o matowych powierzchniach, fragmenty wyświecane pojawiały się tylko incydentalnie i przede wszystkim dopiero wśród materiałów dystynktywnych dla schyłku młodszego okresu przedrzymskiego i początków okresu rzymskiego.

Dość zagadkową kwestią w Sobieszynie jest wreszcie stosunkowo mała liczba form ceramicznych, które można by było bez cienia wątpliwości datować na schyłek młodszego okresu przedrzymskiego (fazę A₃) oraz początek okresu rzymskiego (B₁), a więc charakteryzujących się ostrym, wyraźnym profilowaniem oraz zaokrąglanymi, czasami pogrubionymi, wałkowato ukształtowanymi wylewami (tabl. 7. 3–4). Duża ilość materiałów ze starszego horyzontu młodszego okresu przedrzymskiego oraz liczna obecność form typowych dla fazy B₂ okresu rzymskiego mogą wskazywać na znaczny regres osadniczy na przełomie er. Rozwiązanie tej zagadki i uzyskanie pełnego obrazu osadnictwa na stanowisku w Sobieszynie będzie jednak możliwe po przeprowadzeniu kolejnych kampanii badawczych.

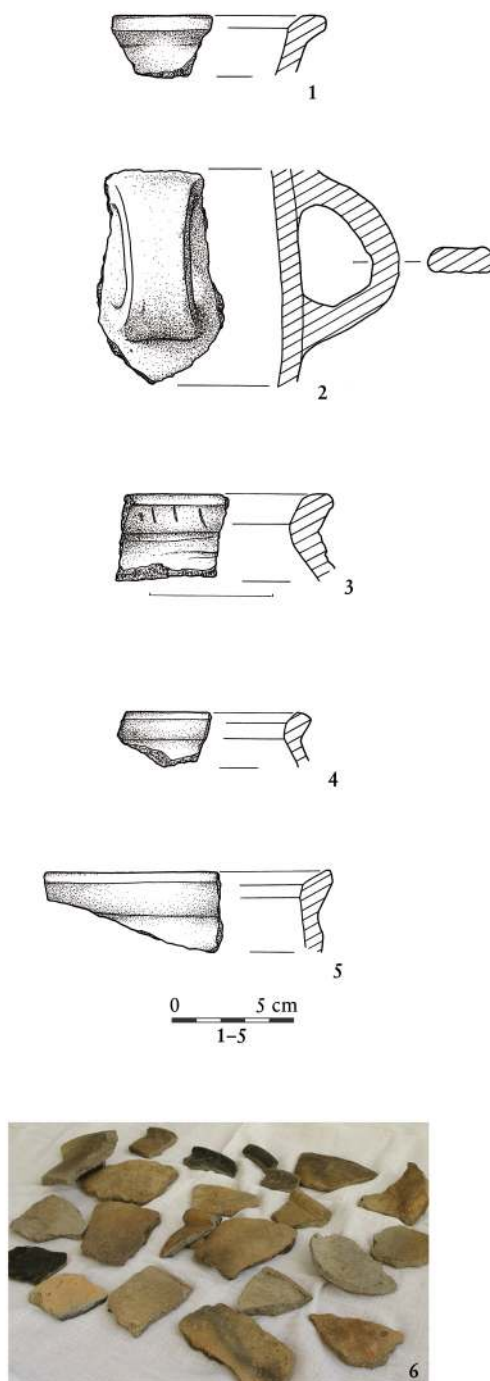
²⁴ Nach Kokowski 1991, 175–177.

²⁵ Kokowski 1991, 25–45.

²⁵ Kokowski 1991, 25–45.

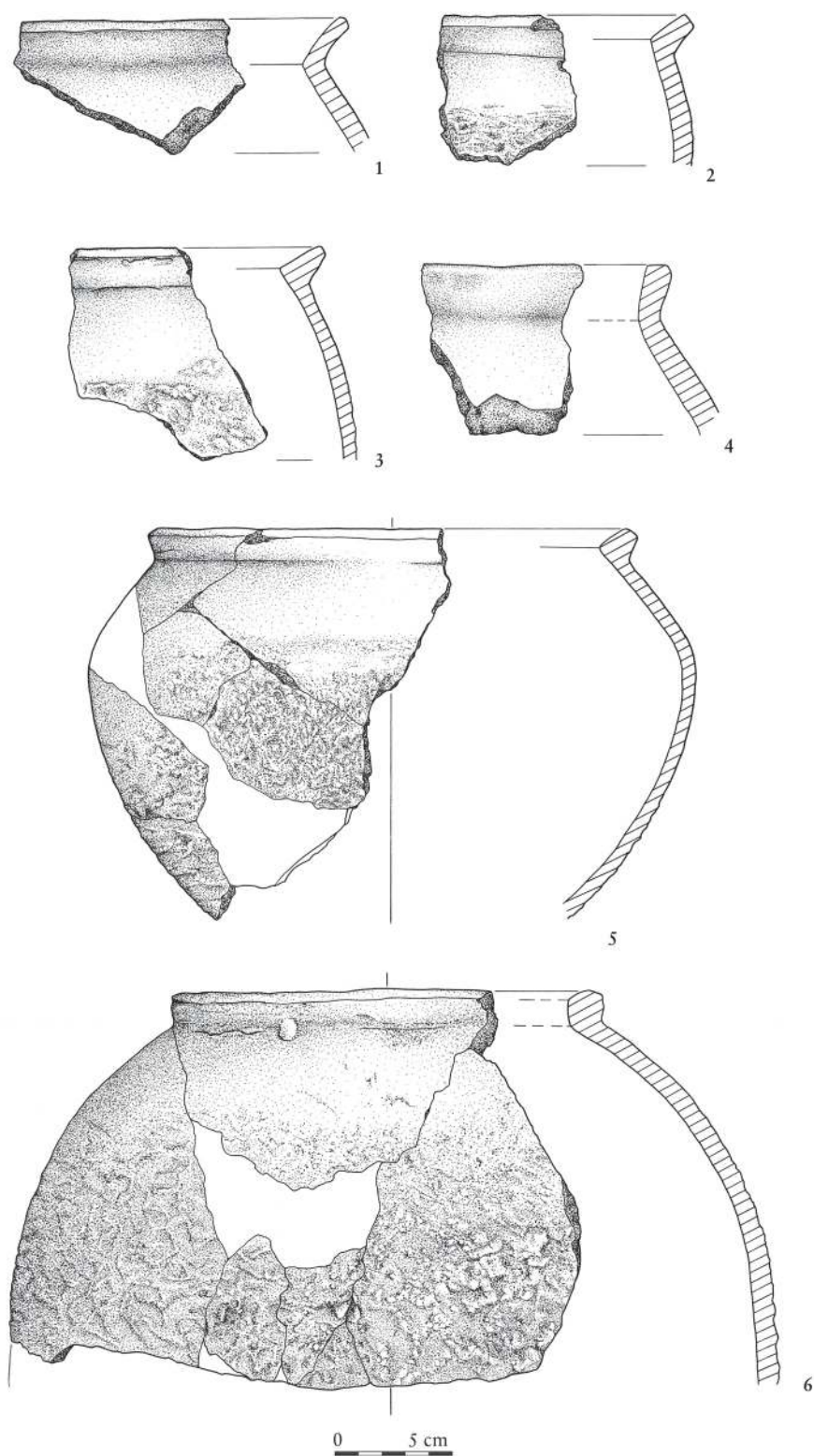

In Sobieszyn stellt das spärliche Vorkommen aller Formen, die eindeutig der Stufe A₃ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und dem Anfang der Römischen Kaiserzeit zugewiesen werden können, ein besonderes Problem dar. Sie zeichnen sich durch eine schärfere Profilierung mit markanten Umbrüchen und vor allem durch abgerundete, manchmal verdickte Ränder, die keine Facetten mehr aufweisen, aus (Taf. 7. 3–4). Ihr Anteil im signifikanten Material ist aber sehr gering. Ist diese Keramik wirklich abwesend oder einfach als solche nicht erkannt? Eine starke Präsenz der Formen des Horizonts B₂ der Römischen Kaiserzeit könnte auf ein Ausdünnen der Besiedlung am Übergang der jüngeren vorrömischen und der Kaiserzeit verweisen, die Lösung dieses Problems wird aber erst nach möglichst großflächigen und vollständigen Ausgrabung der Siedlung möglich.

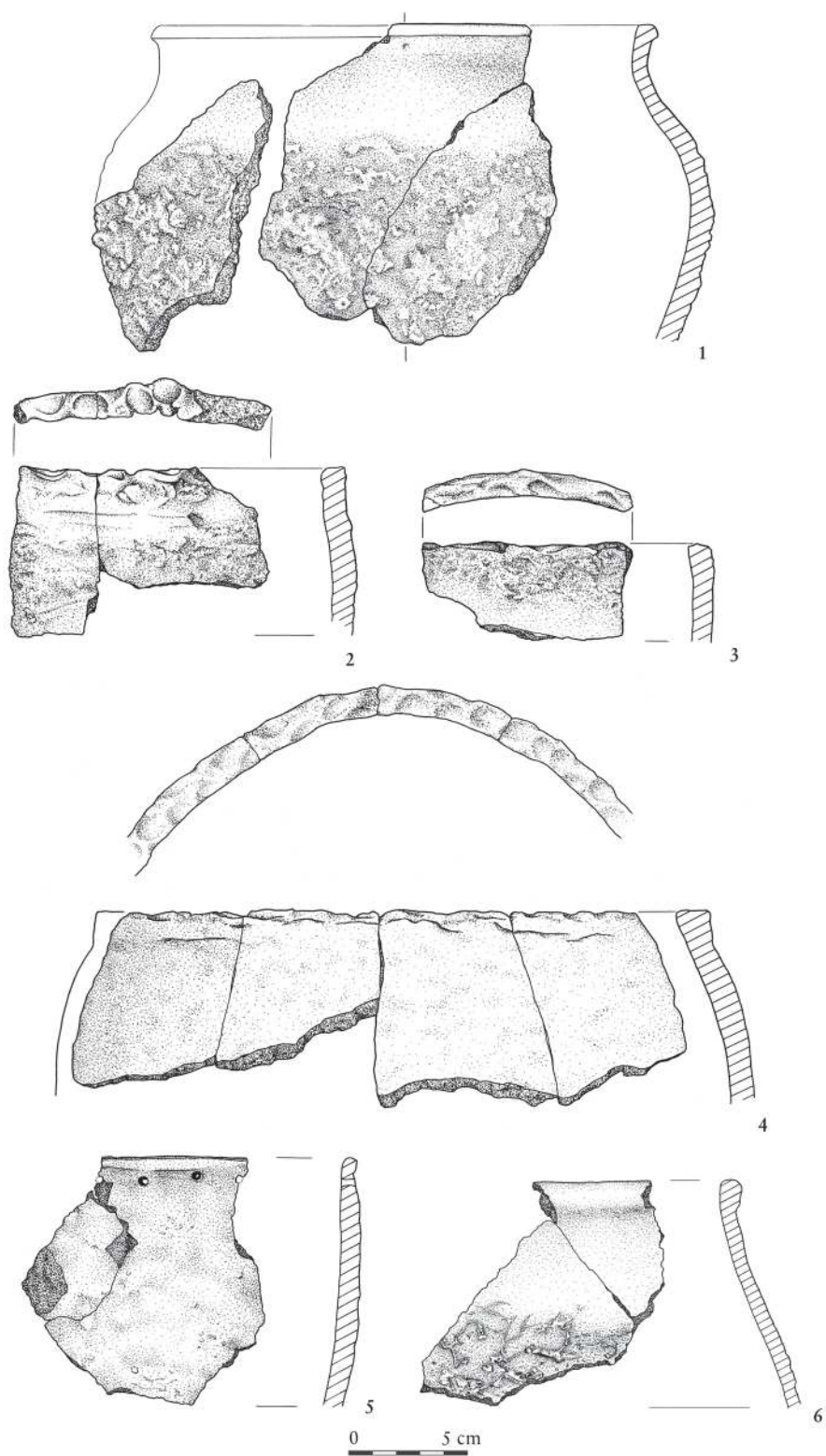
Taf. 1 Sobieszyn, Fdst. 14. Keramik. 1–3, 5: Bef. 72; 4: Schnitt 24; 6: Bef. 78.

Tabl. 1 Sobieszyn, stan. 14. Ceramika. 1–3, 5: ob. 72; 4: wykop 24; 6: ob. 78.

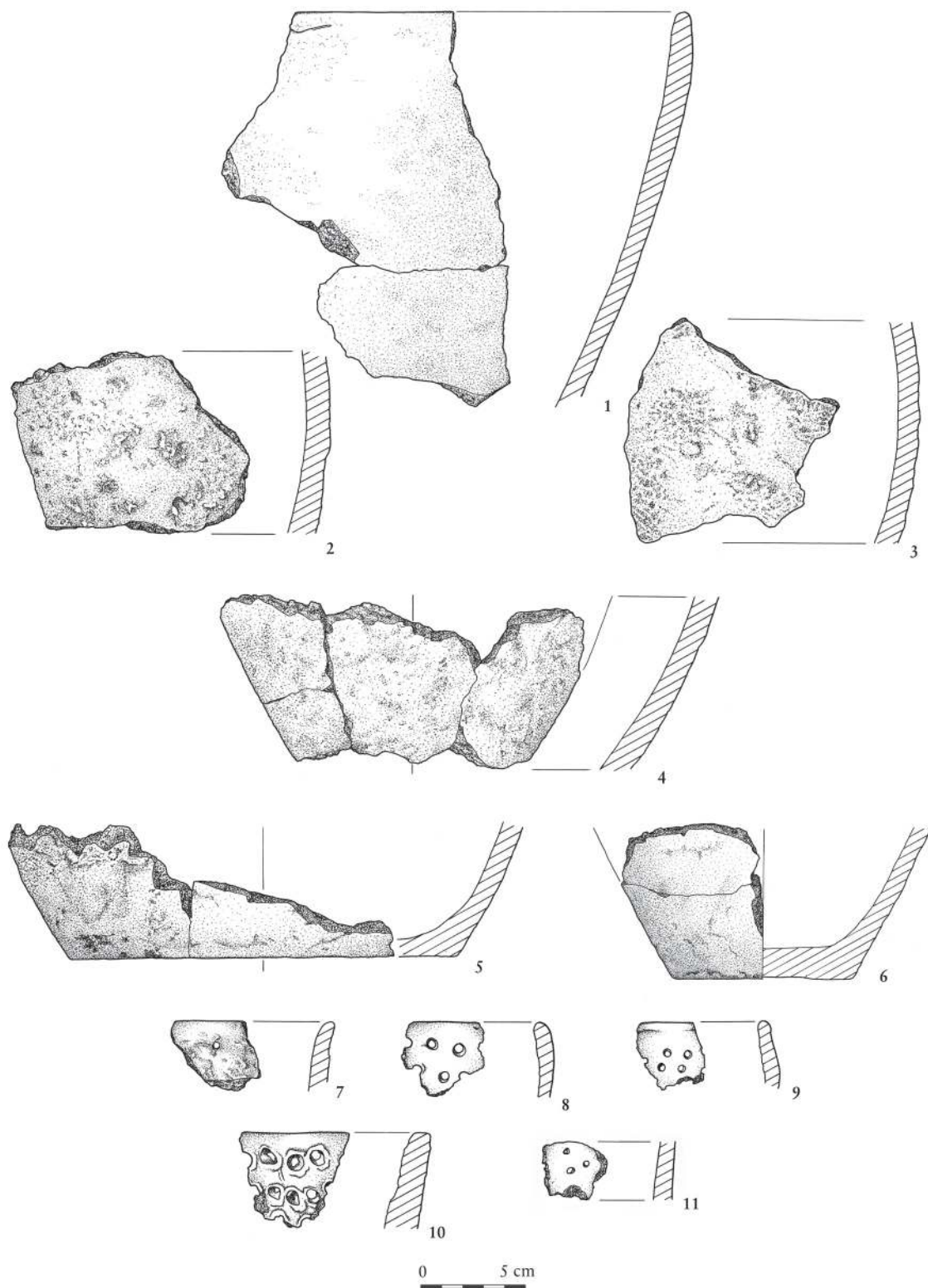
Taf. 2 Sobieszyn, Fdst. 14. Keramik. 1: Bef. 91; 2, 4: Schnitt 23; 3: Bef. 72; 5: Schnitt 13, Fundkonzentration A; 6: Schnitt 13, Fundkonzentration B.

Tabl. 2 Sobieszyn, stan. 14. Ceramika. 1: ob. 91; 2, 4: wykop 23; 3: ob. 72; 5: wykop 13, skupisko A; 6: wykop 13, skupisko B.

Taf. 3 Sobieszyn, Fdst. 14. Keramik. 1: Bef. 47; 2-3: Bef. 9; 4: Bef. 5; 5: Bef. 93; 6: Bef. 91.

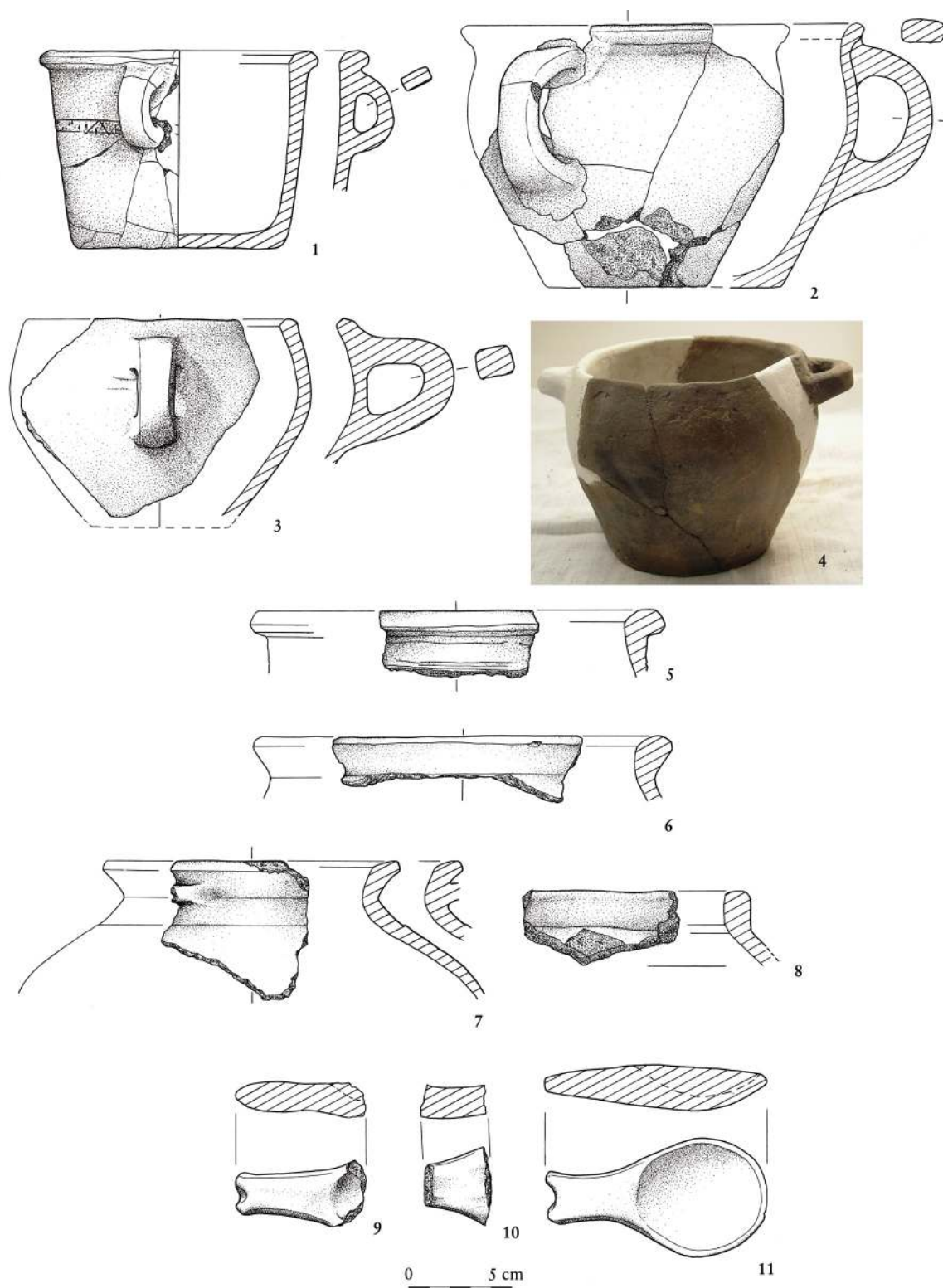
Tabl. 3 Sobieszyn, stan. 14. Ceramika 1: ob. 47; 2-3: ob. 9; 4: ob. 5; 5: ob. 93; 6: ob. 91.

Taf. 4 Sobieszyn, Fdst. 14. Keramik. 1: Bef. 72; 2-3: Bef. 61; 4: Bef. 44; 5: Schnitt 23; 6: Bef. 85; 7: Schnitt 8; 8: Schnitt 10; 9: Schnitt 13; 10-11: Schnitt 15.

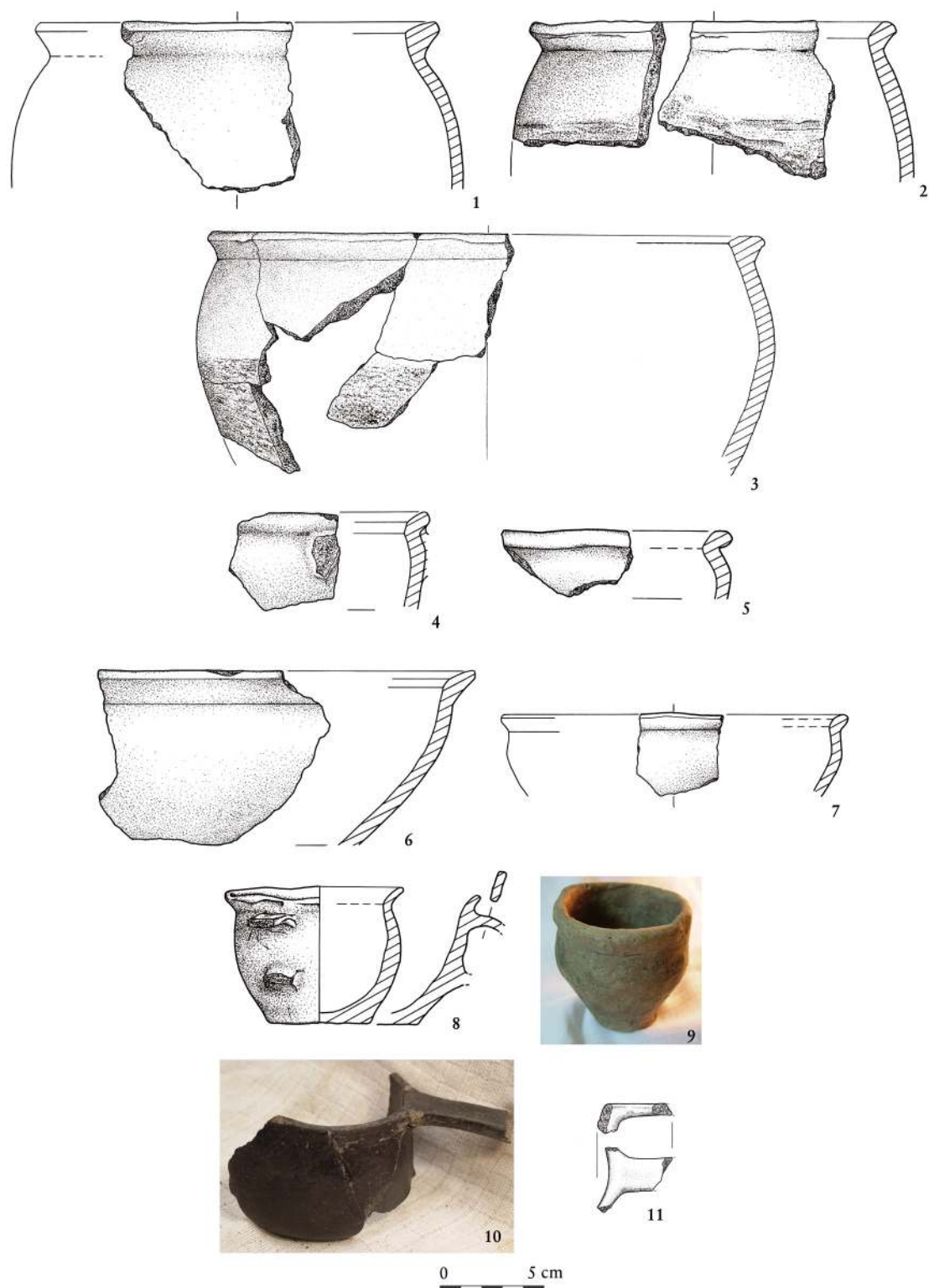
Tabl. 4 Sobieszyn, stan. 14. Ceramika. 1: ob. 72; 2-3: ob. 61; 4: ob. 44; 5: wykop 23; 6: ob. 85; 7: wykop 8; 8: wykop 10; 9: wykop 13; 10-11: wykop 15.

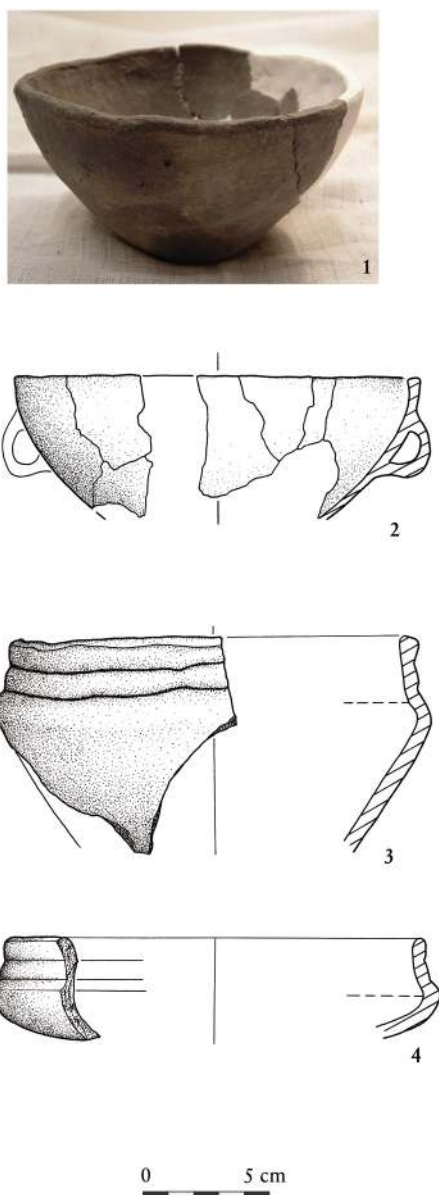
Taf. 5 Sobieszyn, Fdst. 14. Keramik (1–8) und Tonlöffel (9–11). 1, 4: Schnitt 13, Fundkonzentration C; 2: Schnitt 23; 3: Bef. 47; 5, 6: Bef. 72; 7: Bef. 47; 8–9: Bef. 72; 10: Kulturschicht (2003).

Tabl. 5 Sobieszyn, stan. 14. Ceramika (1–8) i łyżki gliniane (9–11). 1, 4: wykop 13, skupisko C; 2: wykop 23; 3, 7: ob. 47; 5–6, 8–9, 11: ob. 72; 10: warstwa kult. (2003).

Taf. 6 Sobieszyn, Fdst. 14. Keramik. 1, 10: Bef. 47; 2, 4-7: Bef. 72; 3, 8: Bef. 91; 9: Schnitt 8a; 11: Schnitt 8.

Tabl. 6 Sobieszyn, stan. 14. Ceramika. 1, 10: ob. 47; 2, 4-7: ob. 72; 3, 8: ob. 91; 9: wykop 8a; 11: wykop 8.

Taf. 7 Sobieszyn, Fdst. 14. Keramik. 1: Schnitt 13, Fundkonzentration C; 2: Schnitt 10; 3: Schnitt 23; 4: Bef. 47.

Tabl. 7 Sobieszyn, stan. 14. Ceramika. 1: wykop 13, skupisko C; 2: wykop 10; 3: wykop 23; 4: ob. 47.

Bibliographie

Bibliografia

Andrzejowski 1989

Jacek Andrzejowski. „Zagadnienie kontynuacji cmentarzysk we wschodniej strefie kultury przeworskiej”. In *Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim Tom. II*. Hrsg. von J. Gurba und A. Kokowski. Lublin: Eigenverlag Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Katedra Archeologii, 1989, 103–125.

Czarnecka 2007

Katarzyna Czarnecka. *Oblin. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Südmasowien*. Monumenta Archaeologica Barbarica 13. Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne, 2007.

Dąbrowska 1988

Teresa Dąbrowska. *Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązania*. Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe, 1988.

Dąbrowska 1997

Teresa Dąbrowska. *Kamieńczyk. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Ostmasowien*. Monumenta Archaeologica Barbarica. Kraków: Wydawnictwo i drukarnia ‘Secesja’, 1997.

Dąbrowska 2008

Teresa Dąbrowska. *Młodszy okres przedrzymski na Mazowszu i zachodnim Podlasiu. Zarys kulturowo-chronologiczny*. Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne. Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne, 2008.

Gajewski 1999

Leszek Gajewski. „Grób ciałopalny kultury przeworskiej w miejscowości Brzeście, gm. Stężyca, pow. Ryki, woj. lubelskie”. In *Kultura Przeworska IV*. Hrsg. von A. Kokowski. Lublin: Eigenverlag Wyd. Uniw. Marii Curie-Skłodowskiej, 1999, 159–161.

Godłowski 1969

Kazimierz Godłowski. „Budownictwo, rozplanowanie i wielkość osad kultury przeworskiej na Górnym Śląsku”. *Wiadomości Archeologiczne* XXXIV (1969), 305–331.

Gurba 1958

Jan Gurba. „Grób wojownika z późnego okresu laterńskiego z Masowa w powiecie garwolińskim”. *Przegląd Archeologiczny* 10 (1958), 326–330.

Jadczykowa 1981

Irena Jadczykowa. „Budownictwo mieszkalne kultury przeworskiej na obszarze Polski”. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna* 28 (1981), 109–247.

Juściński 2003

Marcin Juściński. „Der erste ‚Bauernhof‘ der Przeworsk-Kultur”. In *Die Vandalen. Die Könige, die Eliten, die Krieger, die Handwerker*. Hrsg. von C. Leiber und A. Kokowski. Ausstellung im Weserrenaissance Schloss Bevern vom 29. März bis 26. Oktober 2003. Holzminden: Trigena, 2003, 305–310.

Juściński 2008

Marcin Juściński. „Tarkawica, st. 5 – osada kultury przeworskiej ze środkowego okresu rzymskiego na Lubelszczyźnie (Polska)”. In *Barbarská sídliště. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Hrsg. von E. Droberjar. Archeologie barbarů 2007 = Spisy Archeologického Ústavu AV ČR Brno. Brno: Eigenverlag Archeologický Ústav Akad. Věd České Republiky, 2008, 327–344.

Kokowski 1991

Andrzej Kokowski. *Lubelszczyzna w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*. Lublin: Eigenverlag Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1991.

Kokowski 1999

Andrzej Kokowski. „Prowincja⁴ kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim nad środkowym Wieprzem”. In *COMHLAN. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie Środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin*. Hrsg. von J. Andrzejowski. Warszawa: Eigenverlag Fundacja Przyjaciół Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, 1999, 203–216.

Kokowski 2009

Andrzej Kokowski. „Kontinuität und Diskontinuität der Besiedlung in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und in der römischen Kaiserzeit am Beispiel des Hrubieszów-Beckens”. *Přehled výzkumů* 50 (2009), 181–212.

Łuczkiwicz 1999

Piotr Łuczkiwicz. „Osada kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego w Sobieszynie, stan. 14, pow. Ryki, woj. lubelskie”. *Archeologia Polski Środkowowschodniej IV* (1999), 115–118.

Łuczkiwicz 2000

Piotr Łuczkiwicz. „Osada kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego w Sobieszynie (stan. 14), pow. Ryki, woj. lubelskie. Drugi sezon badań”. *Archeologia Polski Środkowowschodniej V* (2000), 8–84.

Łuczkiwicz 2002

Piotr Łuczkiwicz. „Ślady produkcji metalurgicznej na osadzie kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego w Sobieszynie (stan. 14), pow. Ryki, woj. Lublin”. In *Hutnictwo świątokrzyskie oraz inne centra i ośrodki starożytnej metalurgii żelaza na ziemiach polskich*. Hrsg. von S. Orzechowski. Kielce: ŚSDP, 2002, 159–165.

Łuczkiwicz 2005

Piotr Łuczkiwicz. „Osada kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego w Sobieszynie, stan. 14, gm. Ułęż, pow. Ryki. Sprawozdanie z badań prowadzonych w 2001 i 2002 r.”. *Archeologia Polski Środkowowschodniej VII* (2005), 87–94.

Łuczkiwicz 2007

Piotr Łuczkiwicz. „Fremde Tonwaren in Westen. Die Keramik der Przeworsk-Kultur“. In *Krieg und Frieden. Kelten – Römer – Germanen*. Hrsg. von G. Uelsberg. Ausstellung Krieg und Frieden. Kelten – Römer – Germanen im Rheinischen Landesmuseum Bonn 21.6.2007 – 6.1.2008. Bonn: Primus-Verlag, 2007, 336–338.

Łuczkiwicz 2008

Piotr Łuczkiwicz. „Sobieszyn, Fdst. 14, pow. Ryki, Wojw. Lubelskie. Eine Siedlung der Przeworsk-Kultur aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und der frühromischen Kaiserzeit in Ostpolen“. In *Barbarská sídliště. Chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů*. Hrsg. von E. Droberjar. Archeologie barbarů 2007 = Spisy Archeologického Ústavu AV ČR Brno. Brno: Eigenverlag Archeologický Ústav Akad. Věd České Republiky, 2008, 259–278.

Łuczkiwicz 2010

Piotr Łuczkiwicz. „Osada kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego w Sobieszynie, stan. 14, pow. rycki. Sprawozdanie z badań prowadzonych w 2005 i 2007 r.“. *Archeologia Polski Środkowoschodniej* X (2010), 53–66.

Łuczkiwicz 2014

Piotr Łuczkiwicz. „Fremde Ansiedler oder fremdwirkende Waren? ‚Jastorf-Material‘ aus Ostpolen“. In *Das Jastorf-Konzept und die vorrömische Eisenzeit im nördlichen Mitteleuropa. Beiträge der internationalen Tagung zum einhundertjährigen Jubiläum der Veröffentlichung ‚Die ältesten Urnenfriedhöfe bei Uelzen und Lüneburg‘ durch Gustav Schwantes 18.–22.05.2011 in Bad Bevensen*. Hrsg. von J. Brandt und B. Rauchfuß. Veröffentlichungen des Helms-Museums, Archäologisches Museum Hamburg, Stadtmuseum Harburg. Hamburg: Archäologisches Museum Hamburg, 2014, 193–209.

Maciałowicz 2004

Andrzej Maciałowicz. „Dwie interesujące misy z cmentarzyska kultury przeworskiej w Suchodole, pow. sochaczewski – ślad kontaktów wzdłuż tzw. szlaku bastarneńskiego?“ *Światowit Supplement Series B: Barbaricum* 7 (2004), 43–60.

Martyniak, Pastwiński und Pazda 1997

Gertruda Martyniak, Roman Pastwiński und Stanisław Pazda. *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Ciecierzynie, gmina Byczyzna, woj. opolskie*. Wrocław: Eigenverlag Katedra Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, 1997.

Mazurek 1992

Wojciech Mazurek. „Niepublikowane materiały związane z kulturą pomorską z województwa chełmskiego“. In *Ziemia polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami: materiały z konferencji – Rzeszów, 17.–20.09.1991*. Hrsg. von S. Czopek. Rzeszów: Eigenverlag Muzeum Okręgowe, 1992, 241–263.

Michałowski 2004

Andrzej Michałowski. „Łyżki gliniane z okresu przedrzymskiego z terenów Europy Środkowej (Tonlöffel der vorrömischen Kaiserzeit aus den mitteleuropäischen Gebieten)“. In *Kultura Jastorfska na nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Hrsg. von H. Machajewski. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddz. w Poznaniu, 2004, 123–160.

Michałowski 2011

Andrzej Michałowski. *Budownictwo kultury przeworskiej*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2011.

Prochowicz 2006

Radosław Prochowicz. „Osada z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu rzymskiego w Strzyżowie, pow. hrubieszowski, w świetle badań z lat 1935–1937 i 1939“. *Wiadomości Archeologiczne* LVIII (2006), 265–281.

Skowron 1999

Justyn Skowron. „Wstępne wyniki badań osady kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego i wczesnego okresu wpływów rzymskich w Antoniewie, stan. 1, pow. Sochaczew, woj. mazowieckie“. *Łódzkie Sprawozdania Archeologiczne* V (1999), 147–166.

Skowron 2002

Justyn Skowron. „Ausgrabungen auf einer Siedlung der Przeworsk-Kultur in Antoniew, Masowien“. *Ethnographisch-archäologische Zeitschrift* 43 (2002), 23–45.

Skowron 2008

Justyn Skowron. „Cmentarzysko ludności kultury przeworskiej w Kunach na stanowisku 4, w Wielkopolsce wschodniej“. In *Kultura przeworska. Odkrycia – interpretacje – hipotezy II*. Hrsg. von J. Skowron und M. Olędzki. Łódź: Eigenverlag Univ. Łódzki, 2008, 11–210.

Skowron 2012

Justyn Skowron. „Z badań nad specyfiką kulturową strefy zasiedlenia dorzecza Bzury w młodszym okresie przedrzymskim i okresie rzymskim“. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria archeologiczna* 45 (2012), 93–135.

Woźniak und Poleska 1999

Zenon Woźniak und Paulina Poleska. „Zabytki typu jastorfskiego z zachodniej Małopolski“. In *Comblan. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie Środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin*. Hrsg. von J. Andrzejowski. Warszawa: Fundacja Przyjaciół Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, 1999, 379–394.

Abbildungs- und Tabellennachweis Spic Rycin i Tabel

ABB. | RYC.: 1–2 Grafik: P. Łuczkiwicz. 3–4 Grafik: A. Sabat. 5 Foto P. Łuczkiwicz. 6–7 Grafik: P. Łuczkiwicz. 8 Kokowski 1991, 175. 9 Skowron 2008; Martyniak, Pastwiński und Pazda 1997. 10 Kokowski 1991, 175. 11 Dąbrowska 1997; Czarnecka 2007. **TAB. | TAB.:** 1 P. Łuczkiwicz.

Tafelnachweis Spis Tablic

1 Zeichnung M. Szumiło; 6: Foto P. Łuczkiwicz. 2–4 Zeichnung M. Szumiło. 5 Zeichnung M. Szumiło; 4: Foto P. Łuczkiwicz. 6 1–8, 11: Zeichnung M. Szumiło;

9–10: Foto P. Łuczkiwicz. 7 Foto P. Łuczkiwicz; 2–4: Zeichnung M. Szumiło.

PIOTR ŁUCZKIEWICZ

Dr. phil., Leiter des Instituts für Archäologie der Maria Curie-Skłodowska Universität in Lublin und Privatdozent am Institut für Prähistorische Archäologie der Freien Universität Berlin. Promotion 2004 an der Universität Kraków, Habilitation 2014 an der Freien Universität Berlin. Arbeitsschwerpunkte sind die jüngere vorrömische Eisenzeit in Mittel- und Südeuropa, sowie interkulturelle Beziehungen zwischen Kelten, Germanen und balkanischen Völkern.

PD Dr Piotr Łuczkiwicz
Instytut Archeologii
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Plac M. Curie-Skłodowskiej 4
20-031 Lublin, Polen
E-Mail: piotr_luczkiwicz@hotmail.com